

Annus horribilis i den svenska gitarrvärlden

På kort tid, under loppet av en månad, har två betydelsefulla gestalter i svenskt gitarrliv ryckts bort: Börje Sandqvist (1945 -2025) och Gunnar Spjuth (1952 - 2025). Båda har jag känt i mer än 55 år, sammanförda av vårt instrument, Malmö Musikhögskola och Per-Olof Johnson, vår gemensamme lärare. Båda har varit mina lärarkollegor - och vänner - på samma institution sedan 70-talet. Så för mig är förlusten djupt personlig, men jag vet att många känner likadant: elever, kollegor, vänner, beundrare. Låt mig dela med mig av några minnen och reflektioner.

BÖRJE.

En dag, kanske 1970, sitter jag och Börje i det rum på Fridhemsborg där vi brukade få våra lektioner för Per-Olof. Börje har sin altgitarr med sig. Detta nya spännande instrument som Georg Bolin utvecklat i nära samarbete med Per-Olof, och som vi, som hans elever, kom i kontakt med i ett tidigt skede. Få, om någon, var så snabba med att inse möjligheterna och skaffa en egen altgitarr, som Börje. Minns inte hur vårt samtal förflöt vid detta tillfälle, men Börje var normalt i ett tillstånd av "musikalisk reflektion" som lätt gick från resonemang eller reflektion till praktiskt musicerande utan motstånd. Han började spela och vad jag då fick höra var Bachs Fuga i Eb, BWV 998. Det var första gången jag hörde den. Men jag törs påstå att det var första gången den spelades på altgitarr, kanske på gitarr överhuvudtaget (?). Att det skrevs gitarrhistoria där gick mig naturligtvis förbi, och Börje tänkte säkerligen inte heller i sådana högtidliga banor. Per-Olof var generös med att spela för oss på lektionerna, men han var egendomligt, och inte helt konsekvent, respektfull när det gällde just Bach, och jag tror mig inte ha hört honom spela Bach på altgitarr överhuvudtaget. Det var Börje som visade vägen där, och andra följde snabbt efter.

GUNNAR.

Jag träffade Gunnar, tror jag, 1971. Per-Olof hade då en tid talat om en begåvad yngling (jag och Gunnar var årsbarn) från Hyltebruk, som han trodde mycket på. Strax därefter försvann jag från skolan på ett två-årigt uppehåll, som jag framför allt ägnade åt att på egen hand lära mig improvisera och spela elgitarr. När jag återvände till skolan och den klassiska gitarren, för att göra mitt sista år, hade Gunnar avancerat till Per-Olofs assistent, med solistexamen vid horisonten. Och vilken examenskonsert han gjorde! Året var 1974. Han spelade både vanlig primgitarr och elgitarr, genomgående briljant. Vi andra hade kanske dittills inte insett vilken nivå det handlade om för hans del. Han spelade bl.a. Bach och Frank Martins Quatre pièces brève, som vid denna tid ännu inte riktigt var standardrepertoar. En iakttagelse som jag gjorde då, och senare många gånger reflekterat över, gällde hans oerhörda musikaliska temperament. Det kunde vara något explosivt, rent av farligt, i hans samtidigt så förfinade spel. Ett decennium senare, i samband med att hans första LP kom ut (Albeniz, Granados, Karkoff, Hallnäs, Martinsson, Brouwer), berättade han att han först gjort några provinspelningar. När han lyssnade insåg han att han var tvungen att *förminska* sitt uttryck. Gesterna som var rimliga vid en livekonsert blev överdrivna i inspelat skick. "Det lät ju inte klokt!" minns jag att han sade. Jag hade vid det här laget för länge sedan insett att de flesta (unga) klassiska gitarristers problem var det motsatta: Man spelade för jämntjockt, kanske lite fegt eller ängsligt. Jag såg även mig

själv som en representant/offer för den senare hållningen. Gunnar blev på så sätt ett intressant korrelerat till mig själv, och en påminnelse om att *förstora* mitt uttryck.

BÖRJE.

På 70- och 80-talen fortsatte Börje att skriva svensk gitarrhistoria, framför allt på två sätt: gitarrduon "Bengt & Börje" och "Börjes spelbok".

För den klassiska gitarrens del har 1900-talet handlat om att få in gitarren i "finrummet" tillsammans med violiner, pianon, osv. Segovia beskrev det närmast som ett korståg, och Börjes, Gunnars och min lärare Per-Olof Johnson var absolut en del av denna kamp, vars baksida var en tydlig rädsla att förknippas med den gamla bilden av gitarren; piginstrumentet, jesusknäpparen, trubaduren med tre ackord på sin gitarrepertoar. Här fanns en klass- och en finkultursproblematik som stod i vägen för friare uttryck. Börje framstod alltid som helt oberörd av sådana hänsyn. Bengt (Edqvist, senare Hoffner) och Börje blandade obekymrat, med den välutbildade musikerns självförtroende, och massor av talang, kreativitet och kunnande, Chopin och Beethoven med svensk folkmusik, ragtime och Gershwin. De var hemmastadda i finrummet, men öppnade dörren och rörde sig fritt ut och in. Och publiken inbjöds att följa med - vilket dom gjorde.

Och så kom då "Börjes spelbok". Ett rejält knippe gitarrstycken, de första mycket lätta, de sista relativt avancerade. Och med en åtföljande skiva där man kunde få höra hur det skulle låta. Hur många gitarrister har inte inspirerats till sina första stapplande toner med hjälp av denna bok? Det måste vara någon sorts rekord. Själv insåg jag som vanligt först i efterhand digniteten av denna publikation, utförd i Börjes unika, prydliga piktur. Ett utmärkande drag för Börje var hans enastående produktion av transkriptioner, arrangemang och undervisningsmaterial. Jag brukade skämtsamt säga att jag byggde min undervisning till hälften på Börjes enorma flit vid notpappret. Innan han på början av 90-talet skaffade dator och blev pionjär på notredigeringsprogrammet Finale, var fingrarna på hans högra hand alltid lite fläckade av bläcket från den reservoarpenna han skrev med.

GUNNAR.

År 2006 gjorde jag och Gunnar vårt första större samarbete, sedan vi framträdde med Sors duett "Souvenir de Russie" under studietiden. Det rörde sig om en spanienresa med alla gitarrstudenterna från Musikerlinjen och IE. Det krävde givetvis massor av planeringsarbete, men blev väldigt lyckat, med besök hos gitarrbyggare i Malaga och på Sevillas konservatorium, där Gunnar gästundervisade, jag höll en föreläsning om mitt folkmusikprojekt och våra studenter konserterade. Vidare besökte vi Christina Heerens flamencoskola. Tror inte studenterna glömde den resan.

Ett par år senare framkastade jag på en av våra gitarmöten på Musikhögskolan att vi borde arrangera en gitarrkonferens för gitarrister och gitarrlärare i södra Sverige. Gunnar nappade genast, och han och jag planerade och genomförde den första gitarrkonferensen en lördag - söndag i februari 2009. Vi vände oss till gitarrlärare och gitarrister i Skåne, Halland och Blekinge och responsen var stor. Samarbetet med Gunnar var fullständigt gnisselfritt och vi kompletterade varandra ganska perfekt. Vi hade konserter, gästlärare och seminarier och tid för samtal och reflektion. Vår främsta målsättning var egentligen att skapa ett forum för kontakt mellan gitarrlärare i regionen.

2011 upprepade vi konferensen, även denna gång på ett mycket lyckat sätt, och med mig och Gunnar som spindlar i nätet.

Om inte Musikhögskolan hade dragit in det ekonomiska stödet hade vi givetvis gjort detta till en återkommande händelse, men tyvärr. Gunnar genomförde under åren en hel rad framgångsrika projekt, t.ex. samarbeten mellan gitarrstudenter och kompositionsstudenter, och mycket annat.

BÖRJE.

Sedan början av 90-talet bedrev Börje en gitarrvecka på Visingsö - ursprungligen ett initiativ av Jan Ekedahl om jag inte misstar mig. Det var i denna miljö han utvecklade och finslipade sina insikter i gitarrorkester - arrangering och ledning. Han involverade andra gitarrister i arbetet, så småningom även mig. 2017 - 19 åkte jag till Visingsö med nya arr i bagaget och hade en fin vecka tillsammans med Börje, Per-Ove Solvelius och ett 20-tal deltagare. Orkesterspel på förmiddagen, lektioner på eftermiddagen, snabba repetitioner efter kvällsmaten följt av pubkväll med öppen scen.

– Men Börje, när får man lite tid för sig själv? frågade jag.

– Aldrig, sa Börje.

GUNNAR.

Gunnar styrdes, tror jag, av konstnärliga, strikt musikaliska visioner. Trots stora solistframgångar, inklusive en större tävlingsvinst, och intressanta utlandsstudier, var solistkarriären inte riktigt lockande för honom. Jag minns att han berättade om ett särskilt tillfälle: han hade varit någonstans i Mellansverige och gjort en, säkerligen bejublad, solokonsert. Nu satt han på ett trist hotellrum och tittade in i väggen. Han hade riktigt, riktigt tråkigt och frågade sig om det var detta han kämpat för? Han beskrev det som en sorts vändpunkt, och började följdriktigt att ägna sig mer åt ensemblespel. Men han ådrog sig också en handskada som han kämpade med resten av livet, och som kanske bidrog till en viss återhållsamhet med större solistuppdrag. Det är värt att nämna, i en gitartidskrift, vad det handlade om: Han hade börjat använda höger hands pekfinger och ringfinger vid löpningar, vilket på många sätt kan verka som en bra idé, jämnlånga som de är. Men tydligen skapade det en spänning i långfingret, som började kröka sig och blev svårstyrt. En dyr lärdom för Gunnar som fortsatte att hantera det hela med, tror jag, envishet och tålamod.

BÖRJE.

Under decennier var han min närmaste arbetskamrat och vi hade ett ständigt pågående samtal om musik och gitarrspel, om undervisning och undervisningsmaterial. Jag tog alltid del av hans ymniga produktion, även av arrangemang och transkriptioner. Som person är han svår att beskriva, eftersom han inte liknade någon annan jag kände. En slående sak med honom var att han alltid var sig själv, alltid densamme, aldrig falsk eller hycklande. Han kunde helt enkelt inte förstå sig, bara anpassa sig rudimentärt till vad situationen krävde.

Han var verkligen enormt musikalisk, hade absolut gehör och fint musikaliskt minne. Han hade också ett intressant försprång som gitarrist: han hade ju börjat som något av ett underbarn på piano, vilket bidrog till hans ovanliga skicklighet i a vistaspel och gett honom en helt annan tillgång till originalen av alla dessa transkriberade pianostycken som vår repertoar är så full av. Han var mig veterligt den förste gitarristen som upptäckte att ett av de Tarregastycken vi alla spelat, "Oremus" i själva verket var en transkription av ett stycke av Schumann.

GUNNAR.

Gunnar gjorde flera högklassiga skivinspelningar, men en förtjänar ett särskilt omnämnande. Jag tänker på *"The Classical guitar reborn"* från, tror jag, 2010. Som ett forskningsprojekt genomförde han generalmönstring av gitarrmusik komponerad på 1950-talet. Redan listan på verken har ju ett värde, men han spelade in musiken också, och här möter man ett verkligt överdådigt spel i en unik kontext. Lyssna t.ex på hur han spelar andra satsen ur Henzes *3 Tientos for guitar* eller någon av satserna ur Kreneks *Suite for guitar*. Plus mycket annan högkaratig musik, med en vals av Frank Zappa som otippad slutkläm.

BÖRJE OCH GUNNAR.

Kvällen innan Börje gick bort, besökte jag honom på sjukhuset, där hans söner vakade vid hans säng. Det var ingen tvekan om utgången, och han var inte riktigt kontaktbar. En ganska lång period av vacklande hälsa gjorde att man på sätt och vis var förberedd. Han skulle ha fyllt åttio till sommaren. Med en känsla av överklighet lämnade jag sjukhuset, vid 10-tiden.

Med Gunnar var det annorlunda. Bara fyra, fem månader före hans bortgång anade man ingen ohälsa. Men så fick jag ett meddelande från honom där han berättade om sin cancer, han kände att hans tid var på väg att rinna ut. I vanliga fall kunde det gå lång tid utan att vi hade kontakt, men nu blev det i stället en ovanligt tät kommunikation, med ett nytt tonfall oss emellan, i det smärtsamma medvetandet om det annalkande slutet. Jag träffade honom sista gången bara ett par dagar före hans död. Hans hustru Li körde honom i rullstol och han var kraftigt avmagrad. När han vinkade hejdå noterade jag att naglarna på högerhanden var i oklanderligt skick.

Nu är de båda borta. Men deras *verkan* kommer att vara kännbar länge än, särskilt i den svenska gitarrvärld som nyss med en rysning sett dem båda försvinna.

Claes Ottelid
Malmö 30/4 2025